

Η αμφίσημη σχέση ιστορίας και θεωρίας

Ανδρέας Γιακουμακάτος - 05/05/2023

Δεν είναι λίγες οι φορές που ο Ν. Βαγενάς έχει ασχοληθεί με το ζήτημα της θεωρίας της λογοτεχνίας από τις σελίδες των «Νέων Εποχών». Στις 15/3/2020 («Θεωρητικά και θεωρητικά»), διατύπωνε αιχμηρές επισημάνσεις για τη διαφορά των όρων: «Χρησιμοποιώ -τόνιζε- τον όρο θεωρητικός για τις λαθασμένες χρήσεις της θεωρίας· το θεωρητικός για τις ορθές». Στις 10/7/2022 επανέρχεται («Η λογοτεχνία στο πανεπιστήμιο»), για να διευκρινίσει ότι «φιλολογία που δεν περιέχει κρίση του μελετώμενου κειμένου δεν είναι φιλολογία· και κρίση που δεν περιέχει ενδελεχή γνώση του δεν είναι κριτική»· επίσης, ότι «είκοσι χρόνια μετά το «Τέλος της Θεωρίας» ανθεί ακόμη στον τόπο μας ο θεωρητικός ιμπρεσιονισμός. Αλήθεια, πόση πραγματική φιλολογία καλλιεργείται σήμερα στα Νεοελληνικά Φιλολογικά μας Τμήματα; Πόσοι από εκείνους που αναμασούν ακόμη τα ονόματα των Μπαρτ, Ντε Μαν, Ντερριντά, Μπλανσό, Φουκώ (τώρα τελευταία ανακαλύψαμε και τον Μπουρντιέ) είναι σε θέση να διδάξουν ένα μάθημα Νεοελληνικής Μετρικής»; Τέλος, στο πιο πρόσφατο άρθρο του («Θεωρητικός ιμπρεσιονισμός», 26/3/2023), ανάμεσα σε άλλες ερεθιστικές παρατηρήσεις, τονίζει ότι «με καμία άλλη κριτική κατεύθυνση η παραμέληση της έρευνας δεν παράγει -ποσοτικώς- τόσα λάθη

(πραγματολογικά, ερμηνευτικά και αξιολογικά), όσο με την κατεύθυνση του θεωριακού ιμπρεσιονισμού».

Για τη σχέση ιστορίας και θεωρίας στο πεδίο της τέχνης, ο Γερμανός ιστορικός Έρβιν Πανόφσκι (1892-1968) μας προσφέρει ένα εξαιρετικό περίγραμμα: «Η θεωρία της τέχνης και η ιστορία της τέχνης (...) βρίσκονται σε σταθερή και αμοιβαία σχέση μεταξύ τους. Αυτή η αμοιβαιότητα δεν είναι κάτι τυχαίο: πρόκειται για το γεγονός ότι το έργο τέχνης, όπως όλα τα προϊόντα της πνευματικής δημιουργίας, έχει από τη φύση του την ιδιότητα, αφενός να προσδιορίζεται εκ των πραγμάτων από τη συνθήκη του τόπου και του χρόνου· αφετέρου, να διαπραγματεύεται τα ζητήματα με τρόπο απόλυτο και έξω από τον χρόνο. Να παράγεται δηλαδή στη ροή της ιστορικής εξέλιξης και ωστόσο να προσεγγίζει τη σφαίρα μιας υπερϊστορικής σημασιодότησης. Ως εκ τούτου, το καλλιτεχνικό φαινόμενο, αν πρέπει οπωσδήποτε να γίνει αντιληπτό στο σύνολό του (...), οφείλει αφενός να γίνει κατανοητό ως προς τη σχετικότητά του, δηλαδή να ενταχθεί στην ιστορική ροή αιτίου και αιτιατού· αφετέρου να γίνει κατανοητό ως προς την απόλυτη φύση του, να αποσπαστεί δηλαδή από την ιστορική σχέση αιτίου και αιτιατού και να προσληφθεί (...) ως μια απάντηση άσχετη με τον χρόνο και τον τόπο» (μεταγραφή δική μου).

Το πρόβλημα της σχέσης ιστορίας και θεωρίας αφορά ιδιαιτέρως την αρχιτεκτονική. Η φορτισμένη αντιπαράθεση μοντέρνου-μεταμοντέρνου του περασμένου αιώνα αναπτύχθηκε παράλληλα με τον απολογισμό της προσφοράς της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, που είχε ισχυροποιήσει όσο ποτέ την ιστορική έρευνα, από τις αρχές του 1960 έως τη δεκαετία του 1990. Τις τελευταίες δεκαετίες, το «τέλος της ιστορίας» με την έννοια του τέλους της μεσσιανικής φόρτισης της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, έχει οδηγήσει σε μια αποϊδεολογικοποίηση της αρχιτεκτονικής εργασίας και στην αντίληψη ότι μπορούμε να κάνουμε πλέον χωρίς ιστορία. Βρίσκουν έτσι πρόσφορο έδαφος οι θεωρητικές κατασκευές πάσης φύσεως, χρήσιμες για μια ατέρμονη και αυτοαναφορική ακαδημαϊκή ανακύκλωση, οι οποίες μπορούν να οδηγούν και σε τερατογενέσεις, γιατί, όπως σημειώνει και πάλι ο Βαγενάς, «η κακή χρήση της θεωρίας είναι βλαπτικότερη από την αποφυγή της». Όμως, το ελληνικό πανεπιστήμιο αναζητά ακόμη νέους ερευνητές για τη διδασκαλία της ιστορίας της αρχιτεκτονικής, οι οποίοι ωστόσο ωρίμασαν επιστημονικά (στην Ελλάδα αλλά και σε χώρες όπως π.χ. η Αγγλία) με τη διαρκή παρανόηση/υπονόμευση της σημασίας της ιστορίας. Γιατί, κατά μια άποψη, οι φοιτητές ή/και υποψήφιοι διδάκτορες δεν χρειάζεται να έχουν «φιλολογική» κατάρτιση π.χ. για τον Άλτο ή τον Σαρόν (για να μην μιλήσουμε για τον Παλλάδιο ή τον Πιρανέζι), αρκεί να καλλιεργούν τις δεξιότητες ανάπτυξης μιας θεωριακής μυθολογίας, ενίοτε σε τοξικό εναγκαλισμό με την ιστορική αυθαιρεσία.

Τζοβάνι Μπατίστα Πιρανέζι, Αψίδα του Σεπτίμιου Σεβήρου, Ρώμη, δεκαετία του 1750

Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Το Βήμα», 16 Απριλίου 2023.